

ƏZAB DÜŞƏRGASI - AVDI QOŞQAR ÜRƏYİ

ÖTƏRXAN ELTAC

Duyumlu, duygulu qapılarda qanqal göyərməz, mayası haqdan yoğrulan nur çıçək açar. Elə bir çıçək ki, ətri könülləri feyziyab edər, işığı di-zə təpər, ürəye qüvvət verər. O qapını döyənlər haqqın kəlamına, hikmetinə - şəhdi-şirəsinə bələnənlərdir. Söz Ulu Haqq tərəfindən onlara lütf edilib. Həm də sözə sevdalanmaq, sözün saflığını, bakırəliyini qorumaq və söz dəryasına səcdə etmək bəxşış edilən nemətin "dəyərsiz"liyini dərk etməkdir. Axı sözü dəyərləndirmək üçün heç bir ölçü meyari tətbiq edilməyib. Bulaq torpağın dərin qatından qaynadiqca durulub saflaşdıgı kimi, söz də ürəyin və ağlin süzgəcindən keçib dəyərini tapır.

Bir də hər sözün öz rəngi var. Fərdin yanaşma tərzi, rəftarı, baxış bucağı və dünyagörüşü sözün boyalarını ayırd etməyə imkan verir. Amma bəzən rəngli çalarlar "dili dualı günahkar ozan"ların öz adını "maraqsız dünyanın boz yaddaşından çıxarıր yavaş-yavaş". Yəni xırıdar haqq kəlmələrinin girdabında o qədər var-gəl edir ki, özünə vaxt ayırmağa zaman çatır.

Maraqlıdır, söz adamları sözü rəngli gördüyü kimi, fikir və düşüncələrin də, duyumun və duyğunun da rəngini ayırd edə bilirlər. Elə bu duyğusallıq da onları Uca Haqqa bir qədər də yaxınlaşdırır. Yurda, elə, obaya, torpağa və insanlığa sevgi də Haqqa yaxınlıqdan doğur. Bəzən şirinlər acı daddiği kimi, içilən and da geri götürülür. Bəzən dəst rəqibə çevrilir, qram-qram yığılan xətir-hörmət bir an içinde göye sovrulur. Avdi Qoşqarın dediyi kimi:

...Yarğanın altında gürzə qırılır
Üstündə otlayır qoyun atıyla
Gözümlə gördüyüm bu mənzərin
Əcəb oxları var bu həyatıyla
Heç bir şey olduğu kimi görünmür...

Nə dünya bəyazdı - göründüyütək
Nə göylər cilçırq - ulduz yiğini
İnsanın qanında qaynayır kəlek
Gözəlin başına "şeytan" yiğilir -
Heç bir şey olduğu kimi görünmür...

Şaqraq çaylar kimi aşib daşan, dəlisov kuyelin viytlisindən sinəsi qabar olan, acılı-şirinli "zamanın dəmir dişli məngənəsi"ndən qururla boyunan, haqsızlığa qarşı mübarizədən usanmayan dərd dağarcığının:

Təpərsiz ürəyi tərpətməz "cəngi"
Təpərlü ürəyi daşlayır, qaşa.

yaxud

Payız qırov salıb bəbəklərimdə
Dünya ürəyimdə qışlayır, qaşa, -

ifadəsi dünyanın dərdini çəke bileyək qədər böyük üzək sahibi olduğuna işarədir. "Qıjqova qoymuşam bu çay ömrümü" - deyə min illərin o üzünə - zamanın son dayanacağına qədər yol qət edəcəyi də Avdi poeziyasının hemişəyaşarlığına yanacağı tükənməyən bir çıraqdır. Şairin bənzərsiz misralarında bəzən düşmən bağlı çatlaşan dəlisov atların kişnərtisi, bəzən qılıncdan kəsərli şimşəyin çıxışı, bəzən düşmənlerimizə qarşı tuşlanan kin, nifret, bəzən inciklik, bəzən xərif bir təbəssüm, həlimlik, kövrəklik, bəzən de qəribə, ani bir ümidsizlik sıralanır. "Sünbülü dən tutmaz tarla mənimdir" misrasındaki kimi...

yaxud

İnsan necə sınır - məndən sorusun
Necə sınbır düşür - qıruru bir-bir.
Yaxşı ki gəzəri tabutlar çoxdur
Bu boyda cəsədi tutmadı qəbir.

Deyirlər "şairlər bal arısı kimidir, hər nektardan bir şirə çəkər". Avdi Qoşqarın şeirlərində də elədir, hər söz qramına, misqalına kimi ölçülüb, hər söz qafiyənin boyuna biçilib. Şairin xurcunu dolu olduğu üçün söz dalınca düşmür, yazdığı hər kəlmədə dəyər, kəramət axtarır. Bu iştahlı dünyanın lövberində "gecələmək" üçün xurcunu da özü ilə gəzdirir.

...Yarğanın altında gürzə qırılır
Üstündə otlayır qoyun atıyla
Gözümlə gördüyüm bu mənzərin
Əcəb oxları var bu həyatıyla
Heç bir şey olduğu kimi görünmür...

Sənin gözlərindən bir damcı yaştək
Düşdüm "bu dünyanın iştahasına."

Şair bəzən dəryalarda qəvvəs, bəzən də səmalarda şahin olur. Haqsız dünyanın sistemi ilə tez-tez rastlaşsa da, dünyagirlikdən uzaq ömrünü səbrlə, dözümlə ovundurmağa çalışır. Amma hiss olunur ki, əzab düşərgəsinin sakini olmaqdən peşman deyil:

Bunlar ötüb keçəcək-
birdənəm
Qayıqı da, pulsuzluq da
cərrah əməliyyatı da...
Bir mən qalacam
bir də dərd...
Bir də dünyanın bağrında
ox kimi bitən ürəyim.
bir də - əzab düşərgəsi -
yurd, oba, Vətən ürəyim.

Ömür sürmək, yaşamaq nə qədər deyərli olsa da, Avdi Qoşqar yaşamının, Avdi Qoşqar dünyasının ahəngini, ritmini poza bilmir. Şairin poeziyası Simurq quşutək hər zaman yüksəkliyə qanad açır.

Yəni fani dünyanın paradoksal təkamülü başlayır:

Nə şimşəkdi çıxır belə?
Nə buludlu yağır belə?
Əzəl belə, axır belə
Dünya məndən aşağıda.

Dərd onunku, çəkəni mən
Cütçüsü mən, əkəni mən
Əlimə göz dikəni sən -
Dünya məndən aşağıda.

Bu dünyaya qoşa gəldik.
Dağa gəldik, daşa gəldik
Yuxarıda görüşərik
Dünya məndən aşağıda.

Çiçək açır qəm ağacı
Budaqda zülüm yetişir.
Sellər gəlir sinəm üstə
Dənizim, gölüm yetişir...

yaxud

Sənəya uğramış sərnişin kimi
Hələ də özümə gələ bilmirəm,

-deyə haray qoparır. Bəzən də bütün günahların, ədalətsizliyin baiskarı olduğunu düşünərək özünü qınayır:

Gərək öz duyğumu yandıra odum
Özüm öz yoluma düşən daş oldum.
bir də

Xalxın dərdi göyə çıxıb
Mənimki başdan töküllür.

Elə bil ki şair dərd yağışında durulanır, saflaşır. Bəlkə də belədir. Amma bu dərd o dəndlərə bənzəməz, atam balası. Bu dərd acı göz yaşlarından, fəryaddan, hicqırıqdan, nalədən ibarət deyil. Bu dərd Tanrıının təbiətə bəxş etdiyi min bir gözəllikdir, bu dərd cəmənləri ətirə bələyən çiçəklərin ehsanıdır. Bu dərd hicranın vüsala döndüyü günün dəyeri, qiymətidir, bu dərd söz adamının mənəvi qidası, eyş-işrətidir. "Ya rəbbim" şeirində olduğu kimi:

Bir tika çörəyə ürək satıram
Ürək ovuduram köz alovunda
Yığışış üstümə qayğılar gəlir
Duyğular alışır söz alovunda.

Ya rəbbim, bu təzad nəyinə gərək?!
Ya ciçəyi qoru, ya bəslə şəri
Ya topla, tüfənglə dağıt varlığı
Ya da...
Qələm körpüsündən keçir bəşəri...

Başına uçurma yetim damını
Yesir ürəklərdə gül açın həyat!
Barı heç olmazsa söz adamını
Mədəsiz, şəhvətsiz, qorxusuz yarat!

Avdi Qoşqar bəzən sərt baxışlı, bəzən də kövrək qəlblidir deməşdim bayaq. Hər kəsin halına yandığı, qəlbini süfrə kimi açdığı anlarda da özüne vaxt ayıra bilməyib, yəni sabah üçün özüne gün ağlamayıb (əslində, şairin mənalı həyat yolu və yaradıcılığı onun vari-dövləti, əvəzsiz sərvətidir). "Göz yaşam yadımdan çıxıb"- deməklə ruzinisi uca Allahdan gözləyib, her anına şükür edib:

Hərrac bazarına alışammıram
Ölçü arşını var - ölçüyə gəlməz
Çəki daşları var - yalanı çekir
Ölçüsü ölçüsüz başları çəkməz -
Ölçüsüz ölçürəm - buna da şükür.

...mənim öz bazarım, öz ölçülerim
Mənim mətahimin öz qiyməti var.
Hərrac bazarının qan bazarının
Nə vaxtsa qopacaq qiyaməti var -
Hələ yaşayıram, buna da şükür.

Bəzən ümidsizlik içinde ümid axtarıb Avdi Qoşqar. Dözüb, tab gətirib, si-nə gərib. Yixilanda durmağı, əziləndə dözümü, bezəndə isə cəsarəti tapıb. Kiməsə kölgələnməyib, kölgə olmağa çalışıb. Şərələ, böhtanla rastlaşanda da polad iradəsinə güvənib Avdi Qoşqar.

Əzilmiş, xincilmiş
bezikmiş ümidiəm.
Atıblar dünyanın o tərəfinə
atıblar dünyanın qəm tərəfinə.
Nə vaxt sınacağam - deyə bilmərəm
nə vaxt yanacağam - deyə bilmərəm
nə vaxt donacağam - deyə bilmərəm.

Bəllidir ki, intəhasız dünyanın tamahkar dəlləlləri vəzndə yüngül olan əşrefi dəyər-dəyməzine satar. Amma söz bazarında qiymətlər fərqlidir. Ruhunu oxşamadısa, könlünü ovsunlamadısa, nə qədər naxış - bəzək vurulsada, yenə də dəyərsizdir. Haram ti-kəni hallliqla yeyənlərin, rüşveti şirinlik, şəhvəti hezz sayanların dəyeri Tanrı mərtəbəsində necədirə, onlardan ibret götürməmək ondan da betədir. Avdi Qoşqar demişkən:

Çamırlıqda ömür sürmək
Çamırlıqla
Barışmaq kimi bir şeydi.
Haqqın kəsilən səsinə
alışmaq kimi bir şeydi.

Müqəddəs ocaqda baş verənlər şai-ri nə qədər əzsə də, əcdadlarımızın ırs qoysuğu yurd sevgisi, vətənə məhəbət, böyüye hörmət və düşmənə nifret onu ayaqda tutmağa vadar edir. Haq-sızlıq, ədalətsizlik qarşısında boyun əyməyən söz sahibi bütün kinini, nif-rətinə topa, tüfəngə çevirib düşmənə tuşlayır. Və bu yolda sonuncu gülə ol-maqdan belə qurur duyar:

Yaz milyon ilki yaz, min ilki çillə
Qapaz həmin qapaz, sillə o sillə
Soyuyur, burulur tətkidə gülə
Sona saxlanılan gülə kimiymət.

Özüne qibləgah, səcdəgah, yaxud da ziyyərtgah bildiyi, ehtiyac duyduğu qara gözəlünün dərdini çəkməklə ömür-lük "intihar kəndiri"nə sarılı qalmağı arzulayan Avdi Qoşqar yənə də dərd qatarında yol gedir. O elə bir yoldur ki, nə bir dayanacağı var, nə də mənzil başı. Elə hey uzanır... uzanır...

Keşkə ehtiyacım sən olaydın
qara gözələrinə
sarılı qalaydım ömrüm uzunu...

Avdi Qoşqarın fərqli və bənzərsiz üslubu var. Bu onun yazdığı ssenariyələrdə də, publisistikada da, nəzm və nəsrde de özünü bürüze verir. Cünki Avdi Qoşqar sözün dalınca zaman itirmir. Bəzən müvafiq çərçivədən kənara çıxmışla, poeziyada tətbiq olunan janıların dar pəncərəsindən "azadlıq" can atır. Bu da ədəbi mühitdə şairin cıxığı yeni yol, yeni izdir.

Avdi Qoşqarın "Məni qoymadınız şair olmağa" misrası söz xırıdarı Bəhmən Vətənoğlunu xatırlatdı mənə: "Nə şair deyiləm, nə şeir yazar, Əzəldən yaranıb söz azarkeş". Saf duyğuların təsvirini çəkən misralar yüksəkliyə gedən yoluñ özü və əsrlər boyunca yasaşan poeziyanın laxlamayan təməlidir.

Elə o möhkəm təməl də A. Qoşqar yaradıcılığının yaşarlılığına zəmin yaradır. Cünki metafora, təşbeh, istiarə, epitet və yerində işlədilmiş improvizasiyalar sözün bədii təsvirini canlandırir, əsərlərdəki emosionallıq, hiss-həyəcan və səmimi duyğuların lirizmi "mədə"də asanlıqla həzm edilir və insanın ruhunu sarır. Və bir də Avdi Qoşqar poeziyası ona görə oxunaqlıdır ki, müellif "dərd yükü"nün lokomativi kimi çıxış edir.

Beləcə, 60 illik yubileyin (ömrün)
ikinci dövrəsində görüşmək ümidi-
lə, dilinizdən söz, əlinizdən qələm,
dinizdən təpər düşməsin, ƏZİZ
DOST!